

### **ПОНЯТТЯ ЕКСПЕРТИЗИ ВСТАНОВЛЕННЯ ДАВНОСТІ ДОКУМЕНТУ, ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ І ЗНАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

У статті зазначається, що під час розслідування кримінальних правопорушень особа, яка проводить досудове розслідування, часто стикається з необхідністю пошуку та вивчення документів, які мали важливе значення для вчинення цих протиправних дій. Зокрема, йдеться про використання неправдивих документів із метою сприяння досягненню незаконного плану, а також приховування факту вчинення правопорушень або причетності до зазначених діянь конкретної особи. Тому часто працівники органів досудового розслідування зобов'язані використовувати у своїй роботі спеціальні знання щодо своєчасного виявлення, розкриття та розслідування кримінальних злочинів.

Однією з форм використання таких знань є призначення відповідних судових експертиз. Для вивчення документів, які використовуються в механізмі вчинення кримінальних правопорушень, призначається та проводиться експертиза встановлення обмеження документа. Проаналізовано наукові та нормативно-правові джерела, що регулюють діяльність експертно-криміналістичного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Сформульовано ознаки експертизи встановлення строку позовної давності та концепцію зазначеної експертизи. Виділено її місце в системі судових експертиз та значення в діяльності органів досудового слідства та суду. Обґрунтовано, що експертиза встановлення давності документа є підвидом технічної експертизи документів, яка призначається та проводиться в рамках кримінального провадження з метою збирання об'єктивних відомостей про механізм вчинення кримінального правопорушення.

Експертизі встановлення давності документа властива низка ознак, які визначають її специфіку та вказують на її сутність. Останні в своїй сукупності дають можливість сформулювати таке визначення поняття експертизи встановлення давності документа – це дослідження документа з метою визначення давності його виготовлення або хронологічної послідовності написання окремих частин і нанесення посвідчувальних знаків, яке проводиться експертом у передбачених законом випадках і порядку з використанням досягнень науки, технічних засобів і методик експертного дослідження за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження.

**Ключові слова:** *судова експертиза, експертиза встановлення давності документа, кримінальне провадження, експертно-криміналістичне забезпечення розслідування, система, значення.*

In the article, it was noted that during the investigation of criminal offenses, a person who conducts a pre-trial investigation often faces the need to search and study documents that were instrumental in committing these unlawful acts. In particular, it is a question of using false documents in order to facilitate the achievement of an illegal plan, as well as to conceal the fact of committing offenses or involvement in the specified acts of a particular person. Therefore, often the employees of the pre-trial investigation bodies are obliged to use special knowledge in their work on timely detection, disclosure and investigation of criminal offenses.

One of the forms of use of such knowledge is the appointment of appropriate forensic examinations. So, for the study of documents used in the mechanism of committing criminal offenses, appointed and conducted an examination of establishing the limitation of the document. It has been analyzed the scientific and normative legal sources regulating activity on expert-forensic provision of pre-trial investigation of criminal offenses. The signs of the examination of the establishment of the limitation period of the document are formulated and the concept of the said examination is formulated.

It has been highlighted its place in the system of forensic examinations and its significance in the activities of the bodies of pre-trial investigation and court. It is substantiated that the examination of the statute of limitations of a document is a subspecies of the technical examination of documents, which is appointed and conducted in the framework of criminal proceedings for the purpose of gathering objective information about the mechanism of committing a criminal offense. Expertise in establishing the statute of limitations of a document is inherent in a number of features that determine its specificity and indicate its essence.

The latter in their totality make it possible to formulate the following definition of the concept of examination of the prescription of a document. This is a study of a document for the purpose of determining its prescription or the chronological sequence of the writing of individual parts and drawing of identification marks, which is carried out by the expert in the cases prescribed by law and using the achievements of science, technical means and techniques of expert research, on behalf of the investigating judge or court, granted by the request of the party of criminal proceedings.

**Key words:** *forensic examination, expert examination of the document's limitation period, criminal proceedings, expert-forensic investigation, system, value.*

**Вступ.** Під час розслідування великої кількості кримінальних правопорушень особа, яка здійснює досудове розслідування, нерідко стикається з необхідністю пошуку та дослідження документів, які були знаряддям вчинення вказаних протиправних діянь. Зокрема, йдеться про використання підроблених документів із метою полегшення досягнення протиправного задуму, а також для приховання факту вчинення правопорушень чи причетності до вказаних діянь конкретної особи. Тому нерідко працівники органів досудового розслідування зобов'язані використовувати в своїй діяльності зі своєчасного виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень спеціальні знання. Однією з форм використання таких знань є призначення відповідних судових експертиз. Так, для дослідження документів, які використовувалися в механізмі вчинення кримінальних правопорушень, призначається та проводиться експертиза встановлення давності документу. У зв'язку із зазначеним автор вважає вкрай актуальним питання про теоретичні та методичні основи експертизи встановлення давності документу.

**Аналіз останніх досліджень.** Поняття, види, завдання та значення судових експертиз у процесі доказування, а також питання методики проведення судової технічної криміналістичної експертизи документів, зокрема в частині встановлення давності документу, досліджувалися в працях учених Р.С. Белкіна, В.В. Бірюкова, А.Е. Волкової, Л.М. Головченко, С.Й. Гонгалло, Д.В. Дабіжи, В.А. Журавля, Є.П. Іщенко, В.В. Лисенка, А.І. Лозового, Є.Д. Лук'янчикова, Е.Б. Сімакової-Єфремян, М.В. Торопової, В.Ю. Шепітька й інших. Однак вказані напрацювання в основному стосуються загальнотеоретичних та організаційно-правових положень судової та техніко-криміналістичної експертиз. Поза увагою залишені особливості призначення та проведення експертизи встановлення давності документу.

**Постановка завдання.** Завдання полягає у визначенні поняття експертизи встановлення давності документу, з'ясуванні її місця в системі судових експертиз і значення у кримінальному провадженні.

**Результати дослідження.** Автор поділяє думку науковців, що при здійсненні правосуддя велику допомогу слідству та суду надає судова експертиза, яка є одним із засобів отримання доказів. Проведення ж експертизи є процесуальною дією, яка полягає в дослідженні експертом за дорученням суду (слідчого) речових доказів та інших матеріалів із метою встановлення фактичних даних і обставин, які мають значення для правильного вирішення справи [1, с. 5]. При цьому особливістю судової експертизи є те, що для встановлення фактичних даних залучається суб'єкт (судовий експерт), наділений спеціальними знаннями, які можуть бути використані для отримання доказів під час розслідування. Цей суб'єкт, на відміну від інших учасників процесу, вста-

новлює фактичні дані за відсутності особи або органу, який призначив експертизу, але за його призначенням [9, с. 30–31]. У зв'язку з цим автор вважає, що місце експертизи встановлення давності документу в системі судових експертиз, а також її значення в кримінальному провадженні, не можливо визначити без попереднього з'ясування сутності згаданої експертизи.

Л.Г. Бордюгов, з'ясовуючи зміст поняття і процесуальну природу судово-екологічної експертизи, зазначає, що сутність судової експертизи розкривається через її основні ознаки, що відбивають природу спеціальних знань судового експерта-еколога і відрізняють цей клас судової експертизи від інших. Вчений пропонує серед таких ознак виокремлювати предмет, об'єкти, завдання, методики, які використовуються судовим експертом-екологом у процесі експертного дослідження й які повинні розглядатися в сукупності [10, с. 71].

Складники поняття судової експертизи повністю розкривають її сутність. Більше того, вказані ознаки тісно переплітаються між собою, доповнюючи одна одну. Тому автор вважає, що не можливо сформулювати визначення поняття «експертиза встановлення давності документу» без з'ясування властивостей, притаманних такого роду експертним дослідженням. Виокремлення ознак згаданої експертизи дозволить визначити її відмінні риси, що дасть змогу визначити її місце в системі судових експертиз і розкрити її значення у кримінальному провадженні.

З урахуванням того, що відповідно до Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцем науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, для дослідження документів проводиться технічна експертиза документів, яка включає дослідження реквізитів документів, матеріалів документів, дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів [6], автор вважає доречним розпочати виокремлення та визначення ознак, властивих експертизам встановлення давності документу, з аналізу панівних у наукових працях підходів щодо визначення поняття та змісту техніко-криміналістичної експертизи документів.

Зокрема, авторський колектив навчального посібника «Експертиза в судовій практиці» пропонує трактування техніко-криміналістичної експертизи документів як сукупності різновидів судово-експертних досліджень (технічних, фізичних, хімічних), метою яких є встановлення способу виготовлення документів або нанесення тексту і посвідчувальних знаків, факту й виду підробки, а також вирішення питань про властивості застосованих матеріалів і особливості письмових інструментів та інших допоміжних засобів, їхню групову належність, спільність джерела походження або тотожність. При цьому серед основних завдань вказаної експертизи виокремлюють визначення давності виготовлення документа або хронологічної послідовності написання окремих частин і нанесення посвідчувальних знаків [1, с. 26–27]. Тобто науковці акцентують увагу на таких ознаках вказаної експертизи як її характер і завдання.

С.Й. Гонгало пропонує більш конкретизоване визначення судової техніко-криміналістичної експертизи документів, а саме як дослідження аналогового документа, електронного документа, відтвореного на матеріальному носіїві, яке проводиться з дотриманням процесуальних норм, за призначенням (запитом) передбаченого в законодавстві суб'єкта, з метою реалізації вирішуваних задач. Також вчений зазначає, що у зв'язку з удосконаленням існуючих технічних пристроїв, розробкою та впровадженням у експертну практику нових технічних засобів і методик стало можливим вирішення таких експертних задач як встановлення часу виконання записів (одночасності чи різночасності виготовлення екземплярів документа); встановлення абсолютної та відносної давності виготовлення документу; встановлення послідовності виконання частин документа [2, с. 11–12]. Іншими словами, С.Й. Гонгало виокремив істотні ознаки судової техніко-криміналістичної експертизи документів, які дозволяють визначити її сутність і зміст. Вчений акцентував увагу на об'єкті дослідження, підставі, процесуальному регламенті, завданнях і суб'єкті проведення. Вказані ознаки дійсно виражають специфіку такого роду судових експертиз.

Враховуючи той факт, що концептуально експертиза давності документу подібна з технічною експертизою документів, слід усвідомлювати, що вони не є тотожними, а відрізняються в окремих властивостях. Тому автор поділяє думку аналітиків сфери судових експертиз, які єдині в поглядах, згідно з якими процес експертизи давності документів має низку принципово відмінних рис від традиційних стандартів технічної експертизи документів. Через вказане судовій експертизі давності документів виділено окрему нішу в структурі судових рішень. Зокрема, до основних методів експертизи давності документів належить виявлення послідовності, з якою штрихи та відтиски наносилися на документ; співставлення чорнил, які використовувалися при складанні документу з аналогічними, «вік» яких відомий; визначення строку давності складан-

ня документу за допомогою картотеки зразків (порівняльний аналіз) [3]. Таким чином, однією з ознак експертизи встановлення давності документу є методи, які використовуються під час проведення дослідження.

Інші ознаки експертизи встановлення давності документу напряду залежать від її природи, а саме вона є різновидом судової експертизи. Порядок і підстави проведення судової експертизи регламентовані на законодавчому рівні. Зокрема правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки, закріплені законодавцем у положеннях Закону України «Про судову експертизу». У ст. 1 вказаного нормативно-правового акту зазначається, що судова експертиза є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [5].

Як зазначають О.Ю. Костін і Д.В. Мотигін, судові експертизи призначаються у випадках, коли для вирішення питань у справі необхідні спеціальні знання, які не є загальновідомими й якими володіє обмежене коло фахівців. Йдеться про використання сукупності відомостей із якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання та досвіду практичної роботи, якими володіє обмежене коло спеціалістів і які використовуються для отримання доказової інформації, необхідної для встановлення істини в адміністративних, цивільних, господарських і кримінальних справах, що перебувають у провадженні органів досудового слідства, суду, державної виконавчої служби [7, с. 11].

З аналізу наведеного можна дійти висновку, що експертиза встановлення давності документу є дослідженням на основі спеціальних знань, якими володіє обмежене коло фахівців, з метою забезпечення правосуддя України, зокрема кримінального провадження. Вказаній експертизі притаманні такі риси:

1) регламентованість випадків і порядку призначення та проведення експертизи нормами закону України шляхом визначення підстав призначення та проведення експертизи, спеціального статусу суб'єкта проведення – експерта, необхідності оформлення результатів судової експертизи у вигляді висновку експерта, який є одним із доказів у кримінальному провадженні;

2) проведення дослідження базується на досягненнях науки;

3) об'єкт, предмет і завдання дослідження визначають специфіку технічних засобів і методик, які використовуються під час проведення експертизи встановлення давності документу.

Експертизі встановлення давності документу властиві й ознаки, зумовлені тим, що вона проводиться в рамках кримінального провадження. Ці відмінні риси визначають її процесуальну природу. Зокрема, йдеться про те, що згадана експертиза призначається, коли для вирішення певних питань потрібні наукові, технічні чи інші спеціальні знання; проводиться експертом – особою, досвідченою в певній спеціальній галузі (галузях) знань; таке дослідження має самостійний характер; законом встановлена особлива процесуальна форма залучення експерта та експертного дослідження; результати експертизи оформлюються як висновок експерта [4, с. 620].

Тобто одним із завдань проведення експертизи встановлення давності документу є криміналістичне, зокрема техніко-криміналістичне та експертно-криміналістичне забезпечення кримінального провадження. Адже призначення та проведення вказаної експертизи в рамках кримінального провадження є одним із засобів зі збирання доказів. Вона є свого роду «самостійною процесуальною формою одержання нових і уточнення (перевірки) наявних доказів» [10, с. 73].

Виокремлені вище ознаки визначають специфіку експертизи встановлення давності документу, вказуючи на її місце в системі судових експертиз. Під час виокремлення видів судових експертиз за основу обирається видовий (родовий) об'єкт, який об'єднує предмети, що володіють загальними ознаками, та конкретний об'єкт, під яким розуміється певний предмет, який використовується в процесі експертного дослідження та має індивідуальні риси, що визначають специфіку кожного експертного дослідження [8, с. 37; 7, с. 23]. Тому, враховуючи об'єкт і завдання експертизи встановлення давності документу, можна стверджувати, що остання є підвидом технічної експертизи документів, яка в свою чергу належить до роду криміналістичних експертиз.

**Висновки.** Підсумовуючи зазначене, автор зазначає, що експертиза встановлення давності документу є підвидом технічної експертизи документів, яка призначається та проводиться в рамках кримінального провадження з метою збирання об'єктивних відомостей про механізм вчинення кримінального правопорушення. Експертизі встановлення давності документу властива низка ознак, які визначають її специфіку та вказують на її сутність. Останні дають можливість сформулювати таке визначення поняття експертизи встановлення давності документу – це дослі-

дження документа з метою визначення давності його виготовлення або хронологічної послідовності написання окремих частин і нанесення посвідчувальних знаків, яке проводиться експертом у передбачених законом випадках і порядку з використанням досягнень науки, технічних засобів і методик експертного дослідження за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження.

**Список використаних джерел:**

1. Експертизи в судовій практиці: навч. посібник / В. Г. Гончаренко та ін. К.: Либідь, 1993. 197 с.
2. Гонгало С. Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2013. 22 с.
3. Експертиза срока давности изготовления документов // Независимая экспертиза. Автономная некоммерческая организация. Консалтинговый центр: веб-сайт. URL: [http://anone.ru/ekspertiza\\_davnosti\\_dokumentov](http://anone.ru/ekspertiza_davnosti_dokumentov) (дата звернення: 28.12.2018).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / Бандурка О. М. та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. Т. 1. 768 с.
5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
6. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 04.03.2015 за № 249/26694. *Офіційний вісник України*. 2015. № 17. С. 278. Ст. 468. Код акту 75939/2015.
7. Теорія та практика проведення судових експертиз за напрямом інженерних, економічних, товарознавчих видів досліджень та оціночної діяльності: монографія / за редакцією проф. Хомутенко В. П., к. ю. н. Костіна О. Ю. Одеса, 2018. 274 с.
8. Російська Е. Р. Сучасні проблеми використання спеціальних знань у кримінальному та цивільному судочинстві // Судова реформа в Україні: проблеми оновлення процесуального законодавства: матеріали науково-практичної конференції. Миколаїв, 2001. С. 32–41.
9. Лиховид І. М. Щодо проблеми самостійності експерта в кримінальному судочинстві. *Криміналістичний вісник*. 2006. № 1 (5). С. 30–34.
10. Бордюга Л. Г. Поняття і процесуальна природа судово-екологічної експертизи // *Форум права*. 2009. № 1. С. 70–77. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09b1gcee.pdf> (дата звернення: 11.12.2018).

УДК 344.65

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.6.56>

**ТОРБАС О. О.**

**КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ РОЗСУДУ  
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена проблематиці класифікації видів розсуду у кримінальному процесі. У статті автор розглядає наукові напрацювання інших вчених з питань класифікації видів розсуду в праві незалежно від галузі. Завдяки цьому були зроблені узагальнені висновки щодо характерних ознак, за якими були здійснені класифікація видів розсуду у кримінальному процесі.

Автор запропонував декілька видів класифікації розсуду. У статті залежно від прогнозованості розсуду запропоновано розглядати прогнозований і не прогнозований розсуд. Автор звертає увагу на завдання, яке ставив перед собою законодавець при складанні та затвердженні нормативно-правового акта. Також розсуд у кримінальному процесі за ступенем свободи при застосуванні запропоновано поділяти